

ԱՍՏՂԻԿ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

ԳՐԵՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾԻՔ՝ ԳՆԴԻԿԱՎՈՐ ԳՐԶԻ ՄԱՍԻՆ

Ձեռագրերում հաճախ հանդիպում են գրենական և նկարչական պիտույքներ պատկերող զանազան մանրանկարներ, որտեղ ներկայացված են եղեգնյա գրիչներ, նրանց մշակելու համար գործածվող մկրատներ, զանակներ, ապա թանաքամաններ, ներկամաններ:

Մեր ուշադրությունը գրավել է մի հետաքրքիր գործիք, որը պայմանականորեն կոչում ենք գնդիկավոր գրիչ, որովհետև նրա երկու մասերն իրար միացած են մի սնամեջ գնդիկով: Թանաք պարունակող այս գնդիկից դեպի վերև ծայր է առնում մի երկարավուն ձողիկ, որը գրչի կոճն է, իսկ գնդիկից ներքև իջնող ձողիկի սուր ծայրը ծառայում է որպես գրչածայր:

Առաջին անգամ գնդիկավոր գրչի հանդիպում ենք 1166 թ. Հոռմկալյում գրված մի ավետարանում (ձեռ. № 7347): Այս ձեռագրի 12ր էջում նկարված է Մատթեոս ավետարանիչը, որի մոտ, սեղանի վրա, գրված է շորս գնդիկավոր գրիչ: Նույն ձեռագրում, պատկերված մյուս երեք ավետարանիչների մոտ, դարձյալ հանդիպում ենք այդպիսի գրիչների: Գնդիկավոր գրիչներ պատկերված են նաև № 7737 ձեռագրի (ԺԲ դար) 208ր և 334ր էջերում:

Ուշագրավ է Կիլիկիայի Սկեռա վանքում 1173 թվականին ընդօրինակված՝ Գրիգոր Նարեկացու «Մատեան ողբերգութեան» ձեռագիրը, որի 7ր էջին պատկերված է Նարեկացին՝ գնդիկավոր գրիչը ձեռքին (տես նկ. 1):

Նկ. 1. Հատված № 1568 ձեռագրի 7ր էջի մանրանկարից
(Կիլիկիա, 1173 թ.)

Հիշատակված Կիլիկյան ձեռագրերից հետո, գնդիկավոր գրիչներ հանդիպում ենք 1211 թ. Հաղբատի ավետարանում (էջ 18ր), որը ծաղկել է Մարգա-

րե ծաղկարարը Հոռոմոսի վանքում, ապա 1219 թվականի Խարբերդի շրջանի Բարդանձա անապատում գրված մի ձեռագրում (ձեռ. №. 7734, էջ 13ր և 130ր):

Ուշադրություն է գրավում գնդիկավոր գրչի մի այլ օրինակ 1292 թվականին, Նորավանքում (Սյունիք) գրված մի ավետարանում (ծաղկող՝ Մոմիկ, ձեռ. № 2848), այստեղ Պրոխորի ձեռքին նկարված ենք տեսնում մի բավականին մեծ գնդիկավոր գրիչ (տես նկ. 2):

Նկ. 2. Հատված № 2848 ձեռագրի 245ր էջի մանրանկարից
(Նորավանք, 1292 թ.):

Այսպիսով, գնդիկավոր գրիչների հանդիպում ենք 12-րդ դարում Կիլիկիայում և 13-րդ դարում՝ Հայաստանի տարբեր շրջաններում:

Այն մանրանկարներում, որտեղ պատկերված են միաժամանակ գնդիկավոր գրիչներ և թանաքամաններ, նկատվում է, որ թանաքամանում եղած թանաքի և գրչի գնդիկի մեջ գտնվող թանաքի գույնը միշտ նույնն է և համապատասխանում է ձեռագրի գրության գույնին:

Գնդիկավոր գրիչների և նրանց վերաբերող պիտույքների ավելի մանրամասն նկարագիրը մեզ կօգնի ճիշտ եզրակացության հանգելու այն մասին, որ գրություն են ունեցել իրենց ներսում թանաք պարունակող գրիչներ՝ «ինքնահոսներ»:

№ 7347 ձեռագրի 12ր էջում պատկերված են շորս, իսկ 103ր էջում երեք գնդիկավոր գրիչներ, որոնց գնդիկները և գրչածայրերը սև գույն ունեն, իսկ կոթերը՝ կարմիր: Թանաքամաններում կան սև, կարմիր և սսկեգույն թանաքներ: Նման մանրանկարներ կան նաև այս նույն ձեռագրի 164ր և 264ր էջերում:

Բոլոր մանրանկարներում էլ գրչածայրի, գնդիկի, թանաքի և ավետարանչի ձեռքի ձեռագրի գրության գույնը նույնն են: Այսպես՝ № 7737 ձեռագրի 208ր էջում պատկերված Մարկոս ավետարանչի ձեռքի գրչի գնդիկը և գրչի ծայրը կարմիր են, կարմիր է նաև գրքի գրությունը: 334ր էջում նկարված Ղուկաս ավետարանչի ձեռքի գրչածայրը և գնդիկը կապույտ են, ինչպես և այն տողը, որը նա գրում է: Ուշադրավ են № 7734 ձեռագրում նկարված գրիչները: 13ր էջում Մատթեոս ավետարանիչը ձեռքին բռնել է սովորական եղեգնյա գրիչ, իսկ նրա մոտ, սեղանի վրա գրված են երկու գնդիկավոր գրիչներ, որոնց գնդիկները և ծայրերը սև են ներկված, իսկ գրչի երիզագիծը և կոթը՝ կարմիր: Թանաքամանի թանաքը սև է, ավետարանչի ձեռքի գրքի

գրությունը նույնպես սև է: Այդպես է նաև 170բ էջի նկարը: № 1568 ձեռագրի 7բ էջում, Գրիգոր Նարեկացին բռնել է մի գնդիկավոր գրիչ, որի գնդիկը սուկեգույն է, սուկեգույն է նաև թանաքամանի թանաքը: Նրա ձեռքի գրքի գրությունը (մեկ տող)՝ սև է, սակայն սուկեգույն է բուն ձեռագրի հաջորդ (Ցա) էջի ողջ գրությունը: № 2848 ձեռագրի 245բ էջում պատկերված Պրոխորի ձեռքի գրչի գնդիկը մոխրագույն է, մոխրագույն են նաև գրքի տողերը, ընդ որում, գրչի ծայրը դրված է տողի վրա:

Որ գնդիկում իրոք թանաք է լցված, դրա օգտին են խոսում վերը բերված օրինակների մեծ մասը: Այդ բանը ամենից ցայտուն ձևով ցույց են տվել № 7347 և 7734 ձեռագրերի ծաղկողները:

Միջնադարյան բավականին թանձր թանաքը հնարավորութուն էր ստեղծում գնդիկավոր գրիչ պատրաստելու, երբ գնդիկից թանաքը բավականին դանդաղ կարող էր ծորալ «գրչածայրի» անցքով:

Բացի մանրանկարչական բազմաթիվ օրինակներից, գնդիկավոր գրչի մասին կան նաև գրավոր տեղեկություններ: № 1380 (1435 թ.) ձեռագրի հիշատակագրություններից մեկում գրիչ Հովհաննեսը գրում է. «Զսուտ գծագրիկս գՅովանէս բաղաբացիս յիշման արժանի արարէք, ով սուրբ գրոց աշակերտեալ անձինք, որ յայս տետրակս Ձ. (900) գիր ի Ա. (1) անգամ թաթախելոյն գրեցի և այլ՝ Ի. (20), Լ. (30) ավելի, վարդապետքս վկայ» (էջ 16բ): Նույն ձեռագրում մի այլ գրիչ գրում է. «ԶՍտեփանոս սարկաւագրիկս յիշեցէք ի Քրիստոս, որ տասն ու վեց տետր գրեցի: Բայց ի մի թաթախելոյն է՛՛. (700) գիր գրեցի: Բայց կաթաւ թանաքն, թէ չէ այլ կու գրէի» (էջ 229բ):

А. ГЕВОРКЯН

О СРЕДНЕВЕКОВОЙ РУЧКЕ-САМОПИСКЕ

Резюме

В одной средневековой армянской миниатюре сохранилось изображение интересной письменной принадлежности, которую мы условно называем шариковой авторучкой. Перо и ручка в этом приборе соединяются друг с другом посредством пустотелого шарика. На нескольких миниатюрах с изображением ручки видно, что шарик этот наполнен чернилами. Данный факт говорит о существовании в средневековой Армении ручек-самописок, внутри себя имевших шарик-резервуар для чернил.

Самое раннее изображение шариковой самописки содержится в евангелии 1166 года, переписанном в Ромкла (рукопись № 7347), затем в ряде других киликийских рукописей XII века, а также в сюникских и ахпатских рукописях XIII века.

